

3 TELAKKA

Telakan seutu

Kurtinhaudan kalasataman tienoota nimitettiin ennen proomurannaksi ja Iivarin rannaksi. Alue on Martinniemen vanhinta teollista seutua. Oululainen kauppaneuvos Carl Fredrik Engman perusti 1782 laivaveistämön nykyisen kalasataman ja Rauma-Repolan vanhan proomutelakan paikkeille. Veistämöllä rakennettiin jopa valtamerikelpoisia purjealuksia, muun muassa fregatit Superb ja Sultan sekä priki Favorite.

Laivaveistämölle johti 19–20 jalan syvyinen väylä "Musta Carin ja Louhen niemen" välistä. Telakan rantaa lienee käytetty myös pyöreän puun vientisatamana. Laivaliikenteen muistona alueelta löytyy painolastihiekkaa valkoisine näkinkenkineen ja piikivineen. Kurtinhautalaiset kärräsivät aikoinaan tätä kaunista "paarlastihiekkaa" pihakäytävillään.

Mustankarin ja mantereeseen väliin jäävä syväkko lahti toimi mainiona suojasatamana. Tiedetään muun muassa venäläisen kapteeni Maximoffin merenmittausretkikunnan höyrykäyttöisen Lichatsch-tykkiveneen ja seitsemän sluupin pitäneen siellä tuulta toukokuussa 1862 vallinneen ankaran myrskyn aikana.

Martinniemen laivaustoiminnan alkuaikoina 1900–1920 laivanlastaajat (stuuvarit) "huudettiin työhön" ja kuljetettiin Lastausrenkaan veneillä redille Iivarin rannasta. Myöhemmin lastaajien työhönotto siirtyi Martinniemen Mōljälle.

Iivarin rannan varhaisesta asutuksesta kertovat kellarikuopat ja turvemökkien pohjat. Kiiminkijokivarren kulttuuriympäristön tilaa kuvaavassa loppuraportissa kerrotaan näin: "Perämeren rannalla, Kurtinhauta-nimisen lahden suun länsipuolella, kalasatamaan etelästä johtavan tien varrella on kolme kellaria tien itäpuolella ja rakennuksen pohja tien länsipuolella sekä yksi kellari näistä 150 metriä itään.

Yksi kellareista on osittain täytetty ja sen keskellä olevassa kookkaassa kivenlohkareessa on korkeuskiintopiste. Kellareiden ympärillä on vallit. Rakennuksen luonnonkivistä tehdyn kivijalan koko on 4 x 11 metriä. Kellarit ovat mahdollisesti peräisin 1700-luvulta."

Haukiputaan Lastausyhdistyksen kirjuriina kesinä 1907 ja 1908 työskennelleen Joonas Laherman mukaan Iivarin rannassa oli tullivahtimestarin kesämökin lisäksi harmaita, ränsistyneitä asuntoja ja jokunen puoti. Tilipäivänä pidettiin vilkkaat tilimarkkinat ja myytävää oli kuin kaupungin torilla. Sariolan suuri sirkus vieraili proomurannan kentäksi sanotulla aukiolla 1950-luvun lopulla. Ihmisten mieliin jäivät erityisesti palloilla leikkivät hylkeet.

Suursaha

Martinniemessä on ollut puunjalostusteollisuutta vuodesta 1905, jolloin Emil Granfeltin perustama saha aloitti toimintansa Kurtinlahden toisella puolella. Vuosien mittaan suursahaksi kasvanut yritys vaihtoi useaan kertaan nimeään ja omistajansa.

Sahan kylkeen tuli monenlaista jalostusta. Laitakarin puuhiomossa tehtiin paperimassaa 1927–1964. Hiomon tarpeisiin valmistui 1928 oma voimalaitos piippuineen. Rautatie Martinniemeen ja Laitakariin saatiin 1938. Talotehdas toimi sahan yhteydessä 1940–1960. Enimmillään Martinniemen tehtaat tarjosivat työtä 1 200 ihmiselle. Martinniemeen suunniteltiin myös paperi- ja kuitulevytehdasta.

Rauma-Repolan Martinniemen tehtaiden nimellä toiminut tuotantolaitos sahasi viimeiset lankkunsu Vapo Oy:n omistuksessa marraskuussa 1988. Sen jälkeen puunjalostuksen perinne on jatkunut Martinniemessä pienimuotoisemmin.

Isä yritti vielä riivata proomuja telakalla. Työstä ei tullut mitään, kun riivitamppi ei pysynyt kädessä. Kiho soitti suutaan, kun tamppi tippui alituisen maahan ja isä joutui laskeutumaan tellingiltä ja konttaamaan tamppia maasta rimojen ja tervarättien seasta. Kerran Bruuno oli viemässä isälle evästä ja hotapulvereita, kun kiho karjaisi niin kovaa, että koko telakan väki kuuli: – Se on kalarosvo niin, että tuo sinun riivaamasi proomu lahoi telakalle ennen kuin se on vesillelaskukunnossa! Sen pahemmin ei telakan työmiehelle voi sanoa. Isä otti lopputilin. Penninkään hyvitystä isä ei rampaantuneesta kädestä saanut silloin eikä myöhemminkään. Eikä hän ollut vaillakaan.

Ote Joni Skiftesvikin esikoisromaanista Pystyyn haudattu, 1984.

Martinniemen saha 1960-luvun lopussa.

Martinniemen sahan lautatarhaa 1960-luvun lopussa. Vasemmalla voimala- ja hiomorakennus.

Nyt päivät vaihtuneet on vuosikymmeniin
saha lopetti ja suru se tarras ihmisiin
jäi vain taivas ja ne rannat, jäi pala maisemaa
jos ne myydään, myydään sielu, myydään isänmaa

Ote Jukka Takalon kappaleesta Martinniemi (Takalon singlellä Martinniemi/Lakeuden loisto, 2008, ja sooloalbumilla Vastarannan laulut, 2011).